

موزه پمپ بنزین دروازه دولت را بهتر بشناسیم

یک موزه

نفتی
در قلب تهران

پمپ بنزین دروازه دولت، تنها پمپ بنزین قدیمی از نسل اول پمپ بنزین‌هاست که در تهران ساخته شده و ساختمان و نمای آن حفظ شده است. اکنون در محل این پمپ بنزین، سومین موزه از جمله موزه‌های صنعت نفت (بعد از موزه‌های بنزین خاله و کارآموزان) آخرین مراحل طراحی و اجرایی خود را پشت سر می‌گذارد. مطلبی که در ادامه می‌خوانید، گزارشی است از مراحل آماده‌سازی این موزه از زبان محمدرضا جوهری، ناظر و مجری راه‌اندازی موزه پمپ بنزین دروازه دولت که از نظر شما می‌گذرد. دروازه شمشیران، روزگاری دروازه خروج از تهران به سمت حومه شمالی و منطقه شمشیران در این شهر بود. جایگاه پمپ بنزین دروازه دولت نیز بین سال‌های ۱۳۱۷ تا ۱۳۲۳ از سوی شرکت نفت انگلیس و ایران در این محل ساخته شد. در ابتدای ورود به موزه پمپ بنزین دروازه دولت که در دست آماده‌سازی است، کتیبه‌های در مقابل در ورودی قرار دارد که تاریخ ساخت این جایگاه را دهه ۱۳۲۰ ذکر می‌کند. جوهری در این باره می‌گوید: متأسفانه تاریخ دقیق ساخت این جایگاه را پیدا نکردیم؛ اما در بررسی‌ها، سندی یافت شده که مربوط به خریداری زمین این جایگاه از سوی شرکت نفت انگلیس و ایران در آذر سال ۱۳۱۷ خورشیدی است. از سوی دیگر، قدیمی‌ترین نقشه‌ای که پمپ بنزین دروازه دولت را نشان می‌دهد، نقشه‌ای از تهران متعلق به سال ۱۳۲۳ است. احتمال می‌دهیم که این بنا اوایل دهه ۱۳۲۰ ساخته شده باشد.

تبدیل جایگاه به موزه

جایگاه پمپ بنزین دروازه دولت در واقع یکی از ۱۰ جایگاهی است که بین سال‌های ۱۳۱۰ و ۱۳۲۰ خورشیدی با سبک معماری خاصی از سوی شرکت نفت انگلیس و ایران در تهران ساخته شد؛ ساختمانی که متأسفانه بناهای مشابه آن اغلب با از میان رفته یا تغییر کاربری پیدا کرده‌اند.

خوشبختانه این بنا که با عنوان جایگاه شماره ۶ تهران شناخته می‌شود در حال حاضر در تقاطع خیابان سعدی و انقلاب قرار دارد، باقی مانده و اکنون با تلاش مدیریت موزه‌ها و مرکز اسناد صنعت نفت، پس از ثبت در سازمان میراث فرهنگی، به یکی از موزه‌های نفت تبدیل شده است.

روایتگری اشیاء

جوهری در ادامه در خصوص رویکرد موزه پمپ بنزین دروازه دولت می‌گوید: تمرکز و تاکید این موزه، موضوع پمپ بنزین است و تلاش کردیم که از موضوعات متفرقه حتی نفت هم اکنون در دست مرمت و بازسازی است و تلاش می‌شود برخی لوازم متعلق به تندگوین که در خودرو ابعاد و بخصوص جایگاه پمپ بنزین دروازه دولت، موضوع

اصلی این موزه بوده که در محوطه باز و محوطه بسته موزه مورد توجه قرار گرفته است. تعدادی خودروی قدیمی نیز در محوطه به نمایش گذاشته‌اند، از جمله یک دستگاه فولکس فورباغ‌های که تفاوت آن با دیگر خودروها در محل قرار گرفتن باک آن است، به این معنی که موتور فولکس در عقب خودرو قرار دارد و باک بنزین آن زیر کاپوت جلوی ماشین است. تفاوتی که می‌تواند با مفهوم موزه مرتبط باشد. دومین خودروی به نمایش درآمده، یک دستگاه بنز ۱۹۰ است که تاکیس‌های قدیم تهران به دو رنگ سفید و مشکی از این مدل بودند. بنز ۱۹۰ هم از معدود خودروهایی است که در تهران قدیم هم بنزینی و هم گازویی بوده و به سبب گازویی بودن، به عنوان تاکیس شهری مجوز تخریب آن صادر شد.

خودروی وزیر شهید

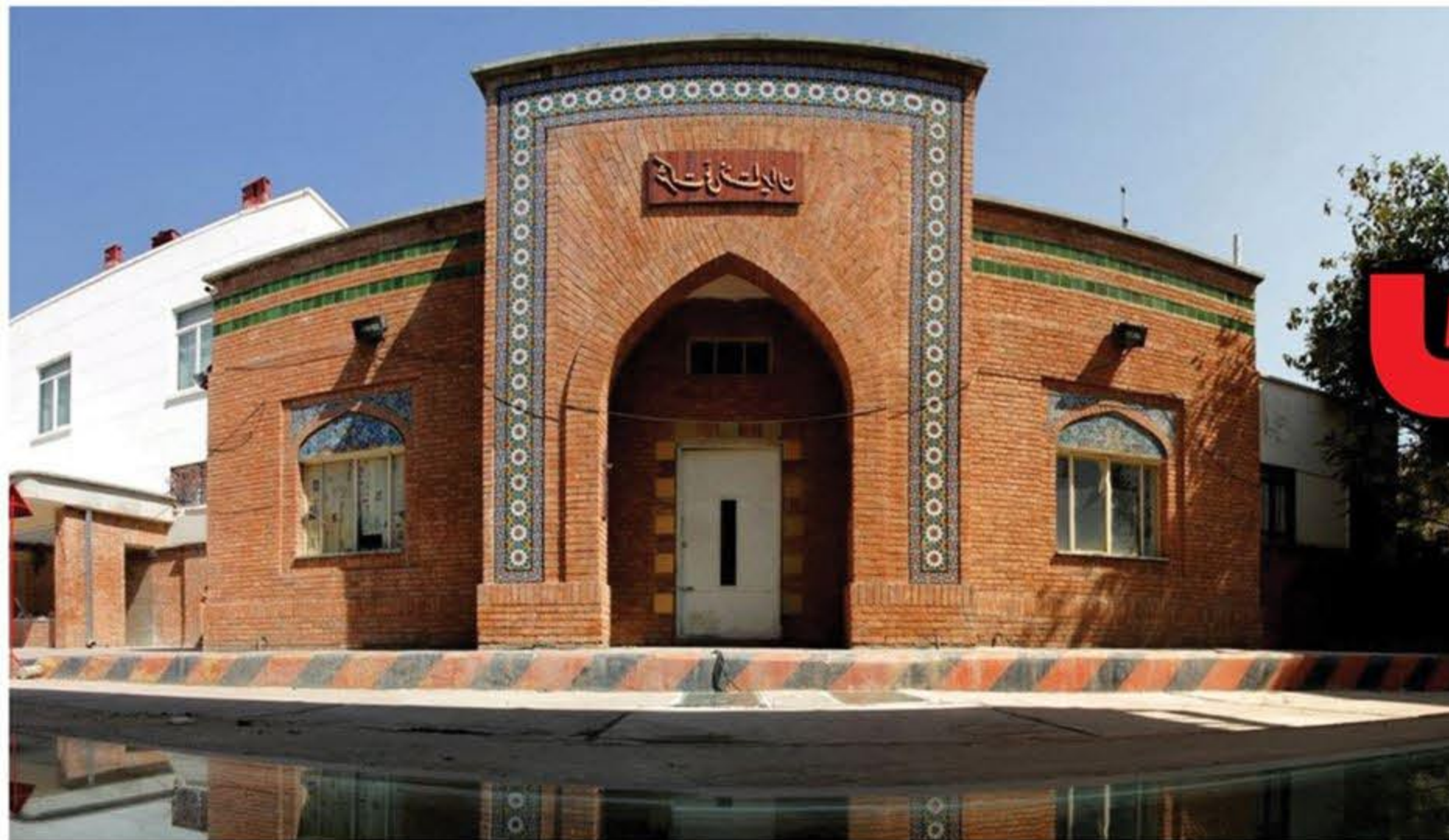
خودروی دیگری که در این موزه به نمایش درآمده، خودروی متعلق به محمدجواد تندگوین، نخستین وزیر نفت بعد از انقلاب اسلامی است. به گفته جوهری این خودرو هم اکنون در دست مرمت و بازسازی است و تلاش می‌شود برخی لوازم متعلق به تندگوین که در خودرو بوده، مانند مهر و نمادها، مذهبی، حفظ شود.

و بالاخره وسیله دیگر یک موتورسیکلت است که به طور معمول در پمپ بنزین‌ها بنزینی می‌زده است. مخزن و تانکر سوخت لیلاند در ضلع جنوب غربی موزه از موارد دیگر به نمایش درآمده در موزه پمپ بنزین دروازه دولت است. این تانکر شاید از نمونه‌های خیلی قدیمی تلگرهای سوخت‌رسانی باشد که در موزه مستقر شده است. در کنار این نفتکش، مخزن‌های سه گانه‌ای که نفت سفید، بنزین و گازوئیل در آنها بر می‌شده، از بخش‌های دیگر نمایشی موزه است. بخش دیگر فضای باز، نمایش چگونگی سوخت‌رسانی از مخزن به خودرو در جایگاه است که با نشان دادن مسیر حرکت بنزین، گازوئیل و نفت سفید در ویرین‌های کفی جایگاه نمایش داده می‌شود. بازدید کنندگان به کمک این ویرین می‌توانند رفت و برگشت لوله‌ها را به مخزن برای تغذیه دیسینسرها مشاهده کنند. اما یک نکته جالب دیگر در مورد موزه پمپ بنزین دروازه دولت وجود شعبه یا فروشندگی نفت در ضلع شمال غربی محوطه است. امری که در جایگاه‌های سوخت قدیمی مسبق به سبب بوده و در پمپ بنزین‌های امروزی اثری از آن دیده نمی‌شود. در واقع مردم به این شعبه مراجعه و نفت سفید دریافت می‌کردند.

در مجموع سعی شده جایگاه به همان شکلی که بوده، بازسازی شود و بالاخره نکته‌ای که جوهری در مورد محوطه باز توضیح می‌دهد، شکل زنده‌های دور این محوطه است. به گفته جوهری، جایگاه اولیه نرده‌ناشته و مانند همه جایگاه‌های عرضه سوخت، برای ورود و خروج خودروها باز بوده است؛ اما برای مسائل حفاظتی و امنیتی ناگزیر بودیم از حفاظ استفاده کنیم.

ماجرای سه اتاق

اما حکایت فضای بسته موزه، داستان دیگری است. این بخش از سه اتاق تشکیل شده که اتاق اول معرف خود جایگاه دروازه دولت است. در این اتاق اهمیت مکانی و جغرافیایی پمپ بنزین دروازه دولت، نشان داده می‌شود. همچنین روند تبدیل این جایگاه به موزه در این اتاق به نمایش درآمده است. این موزه تا سال ۱۳۲۷ کل می‌کرده است. این موقعیت از طریق یک تابلوی مفهومی نقاشی و نقشه‌هایی که از قدیمی‌ترین نقشه‌ها از مقلع مختلف، به دست آمده، همه در آن اتاق عرضه شده است. علاوه بر اینها یک ماکت در این اتاق کار انتقال و جابه جایی فرآورده‌های نفتی را از تانکر به مخزن و از مخزن‌ها به دیسینسرها و از دیسینسرها به خودرو نشان می‌دهد. در این بخش اطلاعات تاریخی دیگر به نمایش گذاشته شده است، مثل سندی که نشان می‌دهد مردم در جریان ملی شدن صنعت نفت، تابلوی شرکت نفت انگلیس و ایران را در این جایگاه پایین می‌کشند و تابلوی شرکت ملی نفت ایران را بالا می‌برند. علاوه چندعکس محدود تاریخی از این جایگاه. جوهری همچنین از فیلم کوتاهی می‌گوید که در گذشته از مقابل این جایگاه تهیه شده و هم اکنون دست‌در کاران موزه پمپ بنزین دروازه دولت در تلاش برای به دست آوردن نسخه‌ای از آن هستند. در اتاق دوم، معرفی مقوله جایگاه پمپ بنزین به معنی علم و کلان است. سقف این اتاق یک سقف بالاتری دارد که در آن، آسمان آبی پاک طراحی شده است. این سقف که در وسط قرار دارد، آسمان آبی را به بیننده القا می‌کند. پایین تر سقفی کاذب قرار دارد که آسمان لوده و ناباک است. آسمان دود گرفته ناشی از مصرف بی‌رویه بنزین و فرآورده‌های نفتی

آشنایی با آرشيو مسجد سليمان (بخش دوم)

گنجینه‌ای از اسناد تاریخی نفت

علی‌الله جانی | اسناد و مدارک گردآوری شده از مسجدسلیمان در مرکز اسناد موزه‌های نفت، علاوه بر اسناد مربوط به اکتشاف نفت در خاستگاه نفت ایران، اسنادی از شرکای شرکت نفت ایران و انگلیس، یعنی شرکت تهای نفت عراق، کویت و برعه رانیز شامل می‌شود. آرشيو اسناد مسجدسلیمان در مرکز اسناد موزه‌های صنعت نفت، از ۱۰۳۸ پرونده تشکیل می‌شود که حدود ۹۵ درصد آنها به زبان انگلیسی و مابقی به زبان فارسی است. تاریخ این اسناد نیز دوره زمانی ۱۹۰۸ میلادی تا اوایل دهه ۱۹۸۰ میلادی را دربرمی‌گیرد. مطلب پیش رو بخش دوم و پایانی این گزارش است.

بخش دیگری از اسناد شرکت نفت عراق که در آرشيو مسجد سلیمان نگهداری می‌شود، گزارشات و مکاتبات فنی و اداری شرکت نفت خلیجین است که زیر مجموعه شرکت نفت عراق بود. در ابتدای این گزارش آمد که داری در چپاسرخ، اولین چاه نفت خود را حفر کرد. چپاسرخ منطقه‌ای گردشین لست که در گذشته همواره بر سر مالکیت آن بین ایران و عثمانی منازعه وجود داشت و در نهایت در سل ۱۹۱۲ بر اساس پیمان اسلامبول، این مناطق به عثمانی واگذار شد. شرکت نفت عراق که نیمی از سهام آن به کمپانی نفت انگلیس و ایران متعلق بود، در چپاسرخ، نفت‌خانه و نفت شاه شروع به حفاری و اکتشاف کرد و در نهایت به نفت قابل استحصال دست یافت. نفت این مناطق به شهر خلیجین که در نزدیکی مناطق نفتی قرار داشت، فرستاده می‌شد. شرکت نفت عراق در خلیجین، پالایشگاهی به نام فوند ساخت این نام از رودخانه الوند که از شهر خلیجین عبور می‌کند، گرفته شده بود. تعداد قابل توجهی از اسناد فنی و اداری چپاسرخ، نفت خانه و نفت شاه، و شرکت نفت خلیجین در آرشيو مسجد سلیمان نگهداری می‌شود.

شرکت نفت کویت

در میان آرشيو اسناد مسجدسلیمان، بخشی از اسناد فنی و اداری شرکت نفت کویت نیز نگهداری می‌شود. عمده این اسناد، مکاتبات و گزارشات فنی و اداری بین شرکت نفت کویت و شرکت نفت انگلیس و ایران است. هم‌اکنون شرکت نفت عراق، شرکت نفت انگلیس و ایران، سهم‌دار عمده و اصلی شرکت نفت کویت بود. این اسناد بیشتر متعلق به دهه ۱۳۴۰ میلادی است.

کنفرانس‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای

شرکت نفت انگلیس و ایران

از دیگر اسناد قدیمی و مهمی که در این آرشيو نگهداری می‌شود، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: اسناد زمین شناسی و فسیل‌واره شناسی منطقه بختیاری، اسناد زمین‌شناسی و حفاری اکتشافی در بندرعباس، بندرلنگه، جزیره قشم و کیش، مسجدسلیمان، هفتکل، لالی، ماماتین، کوه موند، امام حسن، بازنان، گچساران، گچ قراقل، چپاسرخ، نفت‌خانه، نفت شاه، نفت سفید، خلف آباد و دیگر مناطق که جنگلی آنها به پیش از جنگ دوم جهانی متعلق است. همچنین اسنادی از کنفرانس‌های تولید و توسعه و برنامه‌های آتی شرکت در ایران که به دهه ۱۹۲۰ و ۱۹۴۰ میلادی تعلق دارد، از جمله اسناد آرشيو مسجدسلیمان است. بی‌شک موارد بیشتر و متعددی وجود دارد که ذکر همه آنها در این گزارش نمی‌کنند. فقط می‌توان گفت که آرشيو مسجدسلیمان، حافظه تاریخی صنعت نفت ایران است و باید مانند گوهری گریه‌ها و میراثی ذی‌قیمت از آن محافظت شود.

شرکت نفت آسام - برمه

شرکت نفت برمه که سال‌ها قبل از تأسیس شرکت دارسی، فعالیت‌های اکتشافی و استخراج نفت را در کشور برمه (میانمار) آغاز کرده بود، یکی از شرکای شرکت نفت انگلیس و ایران بود. این شرکت بعدها شرکت نفت آسام هندوستان را تأسیس کرد که هم‌کاری و شراکت نزدیکی با شرکت نفت انگلیس و ایران داشت. برخی از اسناد و مکاتبات شرکت نفت آسام هندوستان با شرکت نفت انگلیس و ایران که متعلق به دهه ۱۹۴۰ میلادی است، در آرشيو مسجدسلیمان نگهداری می‌شود.

اسناد صادرات نفت ایران از بندر ماهشهر

و پروژه جهم

در دهه ۱۹۳۰ میلادی شرکت نفت انگلیس و